
Lidoopi kreslí jako malé děti

Lidoopi kreslí jako malé děti

LIDOVÉ NOVINY

26.1.2008, autor: Josef Matyáš

Výzkum českého týmu primatologů ukázal, že orangutani používají barevné pastelky nejtvůřivěji

Prásk, prásk a ještě jednou prásk. Urostlý šimpanz buší do silného skla. Pavilonem lidoopů v liberecké zoo to pořádně duní. Samec Kuba tak zcela netradičně zahajuje další část výzkumu, jehož cílem je zjistit tvůrčí schopnosti našich nejbližších příbuzných.

„S Kubou se znám od jeho útlého věku,“ podotkne specialistka na chování primátů Marina Vančatová z Fakulty humanitních studií UK v Praze. Od roku 1995 zkoumá tzv. spontánní kresebnou aktivitu lidoopů v zoologické zahradě v Ústí nad Labem a postupně i v pražské, liberecké, královédvorské a hodonínské zoo. Celkem je do výzkumu zahrnuto téměř dvacet šimpanzů, orangutanů a goril.

Když primatoložka s projektem začínala, považovali ji zoologové tak trochu za podivína. Lidoopi a kreslit? Pochybnosti padly už po několika pokusech. Mláďata lidoopů vydržela nad čtvrtkami papíru přibližně 20 minut. Některá za tu dobu vytvořila až 22 obrázků. Většinou jde o změť linek, barevné skvrny a čáry uspořádané do vějíře.

Jednou se náhodou dostala kresba z „dílů“ lidoopa do rukou učitelky výtvarné výchovy. Kantorka se na čmáranici zálibně zadívala, a když si ji pozorně prohlédla, prohlásila, že z autora by za několik let mohl být docela úspěšný malíř. Příhoda s ošálenou učitelkou může posloužit coby drobný důkaz o tom, jak nežfetelná je hranice mezi kresbami lidoopů a výtvary malých dětí ve věku kolem dvou až tří let.

Hlavní základnou pro studium šimpanzů je zoologická zahrada v Liberci. Došlo k tomu náhodou. „Samice Ingrid, která pravděpodobně strávila část svého života jako laboratorní zvíře, porodila v zoo během několika let čtyři mláďata a odmítala se o ně starat,“ vysvětluje ředitel zoo David Nejedlo.

Všichni její potomci si tak odmalička zvykali na přítomnost člověka, zejména na ošetřovatelku Jiřinu Kyzlíkovou. Díky tomu mohli primatologové být se zvířaty v přímém kontaktu a pozorovat způsob jejich tvorby. „Nejprve jsme dávali papíry, barvy, štětce a pastelky mláďatům. Dnes už jsou to dospělá zvířata, proto nás zajímalo, jestli budou v kreslení pokračovat a jestli svoje schopnosti dokážou předávat další generaci lidoopů,“ říká Vančatová.

Výzkum je světovým unikátem. Všechny podobné studie končí poté, co mláďata projdou pubertou a stanou se agresivní. Projekt se zároveň snaží odhalit, proč a jak začal Homo sapiens kreslit.

Picasso by mohl závidět. Zatímco samec Kuba dostává papír a pastelky, dvě mláďata a čtyři dospělí členové liberecké tlupy šimpanzů sledují jeho tvorbu. Primatologové předpokládali, že lidoopi začnou kreslit podobně jako lidé. Velký omyl. Kuba tužky ihned rozhrýže na kousíčky. „Kupujeme zásadně netoxické pastelky,“ říká Vančatová. Rozdrobenou tuhou pak několik vteřin čmárá po papíru.

Když dostane čtvrtky a pastelky celá skupina, vypadá to v herně liberecké zoo jako při chvíli kreslení v mateřské školce. Mláďata zkouší na papírech bruslit. Dvě šimpanzí samice nakukují Kubovi přes rameno a pak se snaží na jeho papír také něco přimalovat. To ale nejstaršího samce rozčílí a výkres roztrhá na kousíčky.

Jiný lidoop zase přestane kreslit a jde si hrát do rohu. Po chvíli přijde zpátky ke čtvrtce a ještě udělá pár linek nebo čar. „Primáti dokážou kreslit oběma rukama, ale většinou používají pravou, leváci jsou skutečně výjimkou. Jeden šimpanz zvolil zcela originální způsob, pastelku držel v zubech a kreslil na papír pohybováním hlavy,“ komentuje dosavadní výsledky výzkumu primatoložka. Ještě větší pozdvižení nastalo, když lidoopi dostali vodovky a štětce. Jedna samice si barvu nalila na dlaň a pozorovala, jak se rozlévá v rýhách. Šimpanzí samec zase vymačkal barvy z tubiček, udělal stojku a zkoušel čmárat po papíru chlupy na hlavě.

Kreslí všechny druhy lidoopů. Šimpanzi jsou preciznější - dělají tenké až kaligrafické čáry, orangutani mají širokou ruku, a když se rozmáchnou, tak je to znát.

Pokud si mohou lidoopi vybrat, volí s oblibou syté barvy a nejradyji používají fixky, na které nemusí tolik tlačit jako na pastelky. Kolečka, čtverce nebo trojúhelníky nekreslí, spíše jenom nepravidelný útvar připomínající amébu. Ti šikovnější dovedou načmárat cosi připomínajícího velké písmeno X.

Nejtvůřivější ze všech lidoopů jsou podle dosavadních pozorování orangutani. Jedna samice například pastelky rozkousala na prášek, spojila slinami a z kašičky dělala prstem čáry. Když při dalším pokusu dostala voskovky, které odpuzují vodu, vytvořila z rozkousané drtě barevný obrazec. Chvilu ho pozorovala a pak smetla z papíru, podobně jako když tibetští mniši likvidují pracně vytvořenou mandalu.

Gorilí graffiti Způsob gorilí tvorby vystihuje příběh samce Assumba a samice Nigry. Assumbo se narodil jako první gorilí mládě v zoo Geralda Durella v Jersey. Vychovali ho lidé a pak postupně procházel několika zoologickými zahradami, až se dostal do Prahy. Všude jej hýčkali, s přibývajícím věkem měl samec stále horší povahu a byl poměrně agresivní. „Když začala samice Nigra kreslit a obrázek nám skrze mříž podala, Assumbo jí po gorilím způsobu ‚domluvil‘. Pak už dávala pokreslené papíry jenom jemu a samec čtvrtku hned roztrhal,“ říká Vančatová. Ale jednou zůstaly kousky pastelek z pokusů v Assumbově ložnici.

Večer, když všichni odešli, samec barevné drobečky sesbíral a počmáral přes noc zdi i mříže podobně, jako když graffiti pokreslují volné plochy,“ říká Vančatová a smutně dodává: „Ošetřovatel bohužel všechno umyl ještě dříve, než jsme stačili výtvary zdokumentovat.“

Kromě volné kresby zjišťoval tým primatoložky Vančatové, jak lidoopi reagují na předkreslené obrazce. Dostali proto čtvrtky, na které lidé udělali například dva tmavé puntíky nebo papír rozdělili na nestejně plochy čárou. Lidoopi většinou tečky spojili několika tahy. „Patrně jim černé body připomínají oči, a tak se chtějí zbavit pocitu, že je pozoruje nepřítel. Lidoopi mají patrně i smysl pro kompozici, neboť větší plochu na čtvrtce obvykle rychle zaplnili čárami,“ říká Vančatová. První kresby rukou pračlověka Projekt hledá odpověď také na otázku, jak asi začal kreslit pračlověk. Malby postav, zvířat nebo roztodivných tvarů uchované nejčastěji v jeskyních jsou podle dosavadních poznatků už pokročilou formou výtvarného projevu pračlověka. Kreslil zčernalým koncem ohořelého dřeva, barvy si připravoval z bobulí nebo namáčel dlaně do hlíny.

Stopy po úplně prvních kresbách lidskou rukou jsou ale patrně navždy ztraceny. Tuto domněnku podporuje pokus Leonida Firsova, ředitele Primatologického centra při zoologické zahradě v Petrohradu. Na ostrov uprostřed jezera odvezl skupinku šimpanzů a nechal jim prostor pro zcela volnou tvorbu. Chtěl zjistit, zda se skutečně budou výtvarně projevovat.

Místa ke kreslení našli lidoopi víc než dost, neboť ostrov obklopovaly četné písčité pláže. Šimpanzi chodili po břehu a prsty dělali do písku čáry. Není těžké si představit, že v podobném „ateliéru“ zahajoval svoje pokusy i náš pradávný předek. Čmáranice, jak odborníci kresbám lidoopů oficiálně říkají, ale nevydržely dlouho. Za pár hodin je z písčitého břehu spláchly vlny a po výtvarném projevu šimpanzů nezbylo ani stopy.

Šimpanzí škola kreslení Když se šimpanz naučí v mládí kreslit, bude v tvorbě pokračovat i jako dospělý? A dokáže předávat svoje schopnosti dalším generacím lidoopů ve své skupině? Tyto otázky si dal tým primatologů vedený Marinou Vančatovou z Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy.

Pokud si mohou lidoopi vybrat, volí s oblibou syté barvy a nejraději používají fixy